

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ У ДІЇ

УДК 342.727:(347.77:339.166.5)(477)

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.939>

А. Крусян,

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

Розвиток соціуму є неможливим без інтелектуальної діяльності, що детермінує проблему її забезпечення та, зокрема, юридичного захисту результатів цієї діяльності, тобто інтелектуальної власності, правовий вимір якої в сучасних вітчизняних умовах характеризується проблематичністю. Проблеми права інтелектуальної власності особливо актуалізуються в період становлення та розбудови інформаційного суспільства.

Традиційно право інтелектуальної власності в об'єктивному сенсі визначається як цивільно-правовий інститут, тобто сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері створення, використання й охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Тому проблематика права інтелектуальної власності, зазвичай, має цивільно-правовий характер та напрямок свого наукового вирішення. Питанням дослідження інституту інтелектуальної власності у конституційно-правовому контексті присвячені окремі праці таких науковців, як: Бошицький Ю.Л., Матат А.В., Саглаєва Н.О., Яшарова М.М. та ін. Втім оцінка стану вітчизняної конституційно-правової літератури надає підстави відзначити недостатність уваги з боку учених-конституціоналістів до

дослідження проблем права інтелектуальної власності.

Враховуючи, що фундаментальну та інтегративну функцію щодо всієї правової системи України відіграє конституційне право, теоретично обґрунтованим та практично доцільним буде не тільки цивільно-правовий, а й поширений конституційно-правовий аналіз основних актуальних питань права інтелектуальної власності, особливо на сучасному етапі конституційно-правових перетворень в українському суспільстві та державі. Право власності, у тому числі й інтелектуальної, регулюється не тільки нормами цивільного права, але й конституційним правом. Отже, право інтелектуальної власності як самостійний інститут цивільного права має конституційно-правову основу.

В юридичній літературі виокремлюється широкий спектр положень Основного Закону України, які відносять до конституційних основ права інтелектуальної власності [див., наприклад: 1]. Такі позиції не викликають заперечень, втім, думається, варто зосередити увагу саме на тих конституційних нормах, які мають пряме, безпосереднє, але не опосередковане відношення щодо права інтелектуальної власності. Так, до конституційних основ права

інтелектуальної власності слід віднести такі положення Конституції України: ст. 1 (Україна є демократичною, правовою державою); ст. 3 («утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»); ст. 15 (принцип економічного плюралізму); п. 7 ч. 1 ст. 92 (виключно законами визначається «правовий режим власності») тощо; а також ст. 41, 54 Конституції України, в яких безпосередньо йдеться про інтелектуальну діяльність та інтелектуальну власність. Зокрема, в Конституції України використовуються три вербальні конструкції: «результати інтелектуальної діяльності» (ч. 1 ст. 41; ч. ч. 1, 2 ст. 54); «види інтелектуальної діяльності» (ч. 1 ст. 54); «інтелектуальна власність» (ч. 1 ст. 54).

Частиною другою ст. 54 Конституції України кожному громадянину гарантовано право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності. У ст. 41 Конституції України закріплюється право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися «результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності», враховуючи положення ст. 418 Цивільного кодексу України, можна зробити висновок, що йдеться про право інтелектуальної власності.

Таким чином, право інтелектуальної власності в суб'єктивному сенсі можна розглядати як конституційно визначене та гарантоване державою право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. За своєю юридичною природою право інтелектуальної власності є конституційним (основним) правом людини.

Враховуючи специфіку права інтелектуальної власності (в об'єктивному та суб'єктивному сенсах), особливості змісту та структури інтелектуальної власності, слід на конституційному рівні визнати інтелектуальну власність як особливий вид власності. Зокрема, застосувати у положеннях ст. 41 Конституції України вербальну конструк-

цію «інтелектуальна власність», а не тільки «результати інтелектуальної, творчої діяльності». Наприклад, доповнити цю статтю новою частиною такого змісту: «Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом».

Крім того, положення ст. 41 Конституції України не кореспондують положенням ст. 54 Конституції України у частині визначення суб'єкта права інтелектуальної власності. Так, у ст. 41 закріплено, що право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності має «кожен» (ч. 1 ст. 41), втім, відповідно до ч. 1 та 2 ст. 54 «захист інтелектуальної власності» гарантується тільки «громадянам» (ч. 1 ст. 54), крім того, тільки «кожний громадянин» має право на результати своєї інтелектуальної діяльності (ч. 2 ст. 54). Враховуючи міжнародні стандарти у сфері права інтелектуальної власності та спрямованість конституційно-правових перетворень в сучасній Україні на утвердження та забезпечення конституційно-правової свободи людини, представляється необхідним узгодити положення цих статей та внести зміни до ст. 54 Конституції України, а саме: замінити у ч. 1 цієї статті слово «громадянам» на слово «кожному»; та із тексту ч. 2 виключити слово «громадянин». Тим більше, що на думку дослідників, «стаття 54 Конституції України вважається стрижневою у контексті права інтелектуальної власності» [2, с. 214].

Думається, що зазначена модернізація конституційних положень щодо права інтелектуальної власності буде сприяти інтеграції України у міжнародне (зокрема, європейське) співтовариство та наближенню України до міжнародних стандартів у сфері права інтелектуальної власності. Крім того, це буде сприяти утвердженню конституційно-правових гарантій забезпечення та захисту інтелектуальної власності.

Адже захист прав інтелектуальної власності в Україні в контексті

міжнародних рейтингів є доволі низьким [див.: 3]. Зокрема, показником, що оцінює успіх держави у захисті прав власності (за трьома чинниками: захист прав інтелектуальної власності, захист патентних прав і рівень «піратства» – порушення прав в сфері власності), є Міжнародний індекс захисту прав власності. Показники України у 2018 р. становили 4,3 бали (при максимальному балі 10), що відображається у 110 позиції світового рейтингу (серед 125 країн) та 23 – у рейтингу серед країн Центрально-Східної Європи та Центральної Азії [4]. Звідси важливою проблемою для України є недосконалість захисту інтелектуальної власності.

Захист інтелектуальної власності державою полягає в існуванні відповідного юридико-правового механізму, до складу якого входять нормативна та інституціональна частини. Нормативну частину представлено, перш за все, Конституцією України, положення якої, як було доведено, потребують удосконалення. Крім Основного Закону України, до нормативної частини цього механізму слід віднести й міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також закони та підзаконні нормативно-правові акти.

Міжнародні договори у сфері інтелектуальної власності, до яких приєдналась Україна, це: Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, підписана в Стокгольмі 14.06.1967 р. (зі змінами від 2.10.1979 р.); Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (Паризький акт від 24.07.1971 р. зі змінами від 2.10.1979 р.); Всесвітня конвенція про авторське право від 6.09.1952 р.; Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм від 29.10.1971 р.; Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення від 26.10.1961 р.; Всесвітня конвенція про авторське право

від 20.12.1996 р.; Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми, прийнятий 20.12.1996 р.; Договір про патентне право від 1.06.2000 р.; Гаазька угода про міжнародну реєстрацію промислових зразків (Гаазький акт 1969 р. та Женевський акт, прийнятий 2.07.1999 р.) та ін.

Міжнародні правові документи, отримавши визнання світової спільноти, стають міжнародно-правовими стандартами, зокрема у сфері права інтелектуальної власності, які сприймаються і закріплюються в національних правових системах окремих країн. Важливе значення для України в контексті євроінтеграції має вчинення «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (далі – Угода) [5] (Угоду ратифіковано Законом № 1678-VII від 16.09.2014 [6]). Зокрема, в Угоді вказується, що однією із цілей асоціації є: «сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах». Такими спільними цінностями визначено «повагу до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод...».

Достатньо уваги в Угоді приділено інтелектуальній власності (див. глава 9 «Інтелектуальна власність»). Зокрема, передбачені стандарти, що стосуються прав інтелектуальної власності (частина 2 глави 9). В окремих підрозділах цієї частини врегульовані питання щодо визначення, застосування та охорони: авторського права та суміжних прав (підрозділ 1); торговельних марок (підрозділ 2); географічних зазначень (підрозділ 3); промислових зразків (підрозділ 4); патентів (підрозділ 5); топографій напівпровідникових продуктів (підрозділ 6). Частина 3 глави 9 присвячена захисту

власності у мережі Інтернет. У цьому напрямку зроблені певні позитивні кроки. Так, 26 квітня 2017 р. набув чинності Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» [10], яким, зокрема, внесено ряд важливих змін щодо захисту авторських прав у мережі Інтернет до інших законів України, зокрема, до Закону України «Про авторське право і суміжні права», Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України. У зв'язку з чим удосконалено правовий захист авторських прав в мережі Інтернет.

Втім, ця проблема є доволі складною і тому потребує свого подальшого вирішення. Адже в умовах стрімкого, постійного розвитку цифрових технологій, розширення інформаційного простору тощо з'являються нові об'єкти права інтелектуальної власності, що також мають бути захищені.

Крім того, законодавство у сфері інтелектуальної власності потребує подальшої гармонізації з нормами міжнародного права. Процес реформування правового інституту інтелектуальної власності має здійснюватися в Україні з метою реалізації стратегічного прагнення з набуття членства в Європейському Союзі та є необхідною передумовою щодо наближення та адаптування законодавства у відповідних сферах до *acquis* ЄС.

Отже, незважаючи на певні досягнення у сфері законодавчого забезпечення правової охорони інтелектуальної власності, недосконалість законодавства у цій сфері можна вважати одним із головних факторів, що перешкоджають створенню в Україні ефективного механізму (зокрема його нормативної частини) захисту прав інтелектуальної власності.

Нормативну частину цього механізму безпосередньо пов'язано з інституціональною, яку представлено державними інституціями. Виходячи з того, що права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності

держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3 Конституції України), всі органи державної влади повинні виконувати функцію держави щодо захисту прав і свобод людини, до яких відноситься і право інтелектуальної власності (у суб'єктивному сенсі). Водночас, жоден із цих органів не має настільки універсальної компетенції та засобів щодо захисту прав людини, як суди. Звідси, важливе місце у механізмі захисту прав інтелектуальної власності займають органи судової влади.

У сучасних умовах важливими інноваціями в цьому напрямку є запровадження в Україні інституту конституційної скарги та створення спеціалізованого суду, що має посилити механізм судового захисту прав інтелектуальної власності.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 55 Конституції України кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією (див.: ст. 151¹ Конституції України), та в порядку, визначеному законом. Втім, аналіз практики розгляду конституційних скарг свідчить про наявність певних проблем, перш за все, процесуально-процедурного характеру та повільність входження конституційної скарги в механізм захисту прав людини [див.: 11].

В юридичній літературі неодноразово відзначалося, що «складність розглядів спорів у сфері інтелектуальної власності, їх тривалість, відсутність подекуди єдиних судових підходів до вирішення цієї категорії спорів – ці чинники негативно впливають на рівень правової захищеності суб'єктів інтелектуальної власності» [12, с. 12]. Думається, що важливим кроком у вирішенні зазначеної проблеми захисту прав інтелектуальної власності є створення спеціалізованого суду. Так, згідно з ч. 4 ст. 125 Конституції України «відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди». З метою ство-

цепції не можна охарактеризувати як ефективну. Можливо, її активізації буде сприяти створення Кабінетом Міністрів України (більше ніж через півтора року після її схвалення, що додатково свідчить про повільність виконання Концепції) з метою реалізації цієї Концепції, а також для формування державної політики у сфері інтелектуальної власності Ради з питань інтелектуальної власності (як тимчасового консультативно-дорадчого органу Кабінету Міністрів України) [20].

Отже, слід зробити висновок, що проблеми права інтелектуальної власності в Україні не вирішено, зокрема, юридико-правовий механізм захисту прав інтелектуальної власності в Україні потребує свого удосконалення з урахуванням сучасних тенденцій подальшого розвитку вітчизняної науки, інноваційної діяльності [21], становлення високотехнологічного, інформаційного суспільства та сталого розвитку України як демократичної, правової держави.

Стаття присвячена конституційно-правовому аналізу актуальних проблем права інтелектуальної власності в Україні. Обґрунтовано, що право інтелектуальної власності в суб'єктивному сенсі можна розглядати як конституційно визначене та гарантоване державою право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. За своєю юридичною природою право інтелектуальної власності є конституційним (основним) правом людини.

Визначені конституційні основи права інтелектуальної власності та аргументовані пропозиції щодо їх удосконалення через внесення відповідних змін до Конституції України. Зокрема, аргументується, що, відповідно до міжнародних стандартів у сфері права інтелектуальної власності та спрямованості конституцій-

но-правових перетворень в сучасній Україні на утвердження та забезпечення конституційно-правової свободи людини, необхідним є внесення змін до статей 41 та 54 Конституції України.

Зазначено, що юридико-правовий механізм захисту прав інтелектуальної власності в Україні, який складається з нормативної та інституціональної частин, потребує свого суттєвого покращення. Адже, незважаючи на певні досягнення у сфері законодавчого забезпечення правової охорони інтелектуальної власності, недосконалість законодавства у цій сфері є одним із найголовніших факторів, що перешкоджають створенню в Україні ефективного механізму (його нормативної частини) захисту прав інтелектуальної власності.

Акцентована увага на тому, що важливе місце у механізмі захисту права інтелектуальної власності займають органи судової влади. У сучасних умовах значними інноваціями у цьому напрямку є запровадження в Україні інституту конституційної скарги та створення спеціалізованого суду, що має посилити механізм судового захисту прав інтелектуальної власності. Визначені недоліки щодо утворення, формування та функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Проаналізовані шляхи вирішення проблем щодо інституціональної частини механізму захисту інтелектуальної власності, зокрема, які пов'язані з запровадженням єдиного спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності.

Ключові слова: Конституція України, інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності, юридико-правовий механізм захисту прав інтелектуальної власності, законодавство у сфері інтелектуальної власності, Вищий суд з питань інтелектуальної власності.

Krusyan A. URGENT ISSUES OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE: CONSTITUTIONAL LAW CONTEXT

The article is devoted to the constitutional and legal analysis of actual problems of intellectual property law in Ukraine. The article clarifies that the right to intellectual property in the subjective sense can be viewed as a Constitutionally defined and guaranteed by the state right of every individual to possess, use and dispose of the results of their intellectual and creative activity. By its legal nature intellectual property right is a constitutional (fundamental) human right.

The constitutional foundations of the intellectual property law have been determined and the proposals for their improvement have been substantiated through the introduction of appropriate amendments to the Constitution of Ukraine. The author provides arguments that according to international standards in the intellectual property rights sphere and constitutional transformations in Ukraine in order to secure constitutional human liberties, it is necessary to amend Articles 41 and 54 of the Ukrainian Constitution.

It is noted that the legal mechanism for the protection of intellectual property rights in Ukraine that consists of normative and institutional parts needs to be substantially improved. In spite of certain achievements in the field of legislative provision of legal protection of intellectual property, the imperfection of legislation in this area is one of the most important factors hindering the creation of an effective mechanism (its normative part) of intellectual property rights protection in Ukraine.

The author emphasizes that judicial bodies play a significant role in protecting intellectual property rights. Currently the main innovation is introducing the possibility of constitutional complaint and

establishing a specialized Court, aimed at enhancing the mechanism for the protection of intellectual property right. The author also points at the drawbacks of the formation and functioning of the High Court for intellectual property issues.

The deficiencies are identified the ways of their solutions are analyzed as well as of the institutional part of the mechanism of intellectual property protection, in particular those that are connected with the introduction of a single specialized court on intellectual property issues.

Key words: Constitution of Ukraine, intellectual property, right to intellectual property, legal mechanism for the intellectual property right protection, legislation in the sphere of intellectual property, High Court for intellectual property issues.

Література

1. Саглаєва Н. О. Конституційні основи права інтелектуальної власності України. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. 2011. Вип. 58. С. 450-456.
2. Яшарова М. М., Матав А. В. Конституційно-правовий аналіз права інтелектуальної власності в Україні. Часопис Київського університету права. 2015. №1. С. 213-216.
3. Бабенко В. А., Хлівецька М. О. Національна інноваційна система та захист прав інтелектуальної власності України в контексті міжнародних рейтингів. Економічний простір. 2018. №136. С. 86-98.
4. International property rights index 2018. URL: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine> (дата звернення: 10.06.2019).
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2021.

7. Кадетова О. В. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом в системі джерел права інтелектуальної власності: цивільно-правовий аспект. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право (081 – Право). Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2018. 279 с.

8. Законодавство України: інформаційно-пошукова система. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.

9. Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 р. (Закон втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12>.

10. Про державну підтримку кінематографії в Україні: Закон України від 23 березня 2017 р. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 20. Ст. 240.

11. Крусян А.Р. Актуальні питання сучасної практики впровадження конституційної скарги в Україні: теоретико-праксеологічний аналіз. Юридичний вісник. 2019. № 2. С. 13-21.

12. Кодинець А. Захист прав інтелектуальної власності в умовах впровадження судової реформи. Цивільне право і процес. 2018. № 3. С. 9-13.

13. Про судову стрію і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 31. Ст.545.

14. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України № 299/2017 від 29 вересня

2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017>.

15. Господарський процесуальний кодекс України (в редакції Закону України від 03 жовтня 2017 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

16. Крусян Р.А. Реформування системи судової реформи України: досвід, сучасність, тенденції: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 241 с.

17. Кодинець А. Захист прав інтелектуальної власності в умовах впровадження судової реформи. Цивільне право і процес. 2018. № 3. С. 9-13.

18. Офіційний веб-сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів. URL: <https://vkksu.gov.ua/ua/konkurs-do-wierchowynogo-sudu/konkurs-do-wishtchogo-sudu-z-pitan-tieliektualnoi-wlasnosti>.

19. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-p>.

20. Про утворення Ради з питань інтелектуальної власності: Постанова Кабінету Міністрів України № 90 від 07 лютого 2018 р. URL: www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-utvorennya-radi-z-pitan-intelektualnoyi-wlasnosti.

21. Див.: Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: матеріали XI Міжнародного бізнесфоруму (Київ, 22 березня 2018 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 200 с.